

הרב אהרן פרידמן

קידוש שם שמים בחיי עם בארצו

קידוש השם – המושג

בפתח אמרינו נגדיר את משמעותו של המושג "קידוש ה'", כפי שהוא מופיע בתורה באמצעות שתי דוגמאות.

הראשונה בספר ויקרא בפרשת שמיני, כאשר משה מנסה לנחם את אהרן על מיתת שני בניו בהקריבם אש זרה, באמרו:

*"הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן"*¹.

ובמסכת זבחים קטו. התפרשו הדברים:

"כיון שמתו בני אהרן אמר לו אהרן אחי לא מתו בניך אלא להקדיש שמו של הקב"ה" ונראה שמפשוטם של דברים עולה שפירוש אקדש הוא אתפאר, אתרומם, אתכבד. וכן פירש האבן עזרא "וכאשר אראה בם קדושתו אז אהיה נכבד... ויראו ממני".

הדוגמא השניה מספר במדבר, פרשת חוקת, כאשר לאחר חטא מי מריבה, ה' פונה אל משה ואהרן ומודיע להם את עונשם ואת סיבתו:

*"ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם"*².

נראה ששיעורו של הכתוב כך הוא: משה ואהרן לא רוממו את הקב"ה כיאות לעיני בני ישראל, בעקבות כך נענשו ועל ידי ענישתם הושגה המטרה שהוחטאה במעשיהם, קידוש ה'.

1. ויקרא י, ג

2. במדבר כ', יב-יג

וכך נתפרשו הדברים בלשונו של רש"י:

"ויקדש בם – שמתו משה ואהרן על ידם (היינו ע"י בני ישראל), כשהקדוש ברוך הוא עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר 'נורא אלהים ממקדשיך' (תהלים ס"ח), וכן הוא אומר 'בקרובי אקדש' (ויקרא י)".

פשוטו של המושג "קידוש ה'" הוא אפוא הגדלת תפארתו, רוממותו וכבודו של שם ה' בעולם.

הגלות וחילול השם

היפוכו הגמור של קידוש ה', היינו חילולו בצורתו הכללית הלאומית, מתגלה בזמן הגלות, כמתואר בספר יחזקאל:

"בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם... ואפיץ אותם בגויים ויזרו בארצות כדרכם ובעלילותם שפסטים: ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו"³.

משמעותו של חילול ה' הנורא באמירה "עם ה' אלה ומארצו יצאו" מתפרש בשתי דרכים:

האחת: ערעור של הגוים על יכולתו של הקב"ה להחזיק את עם ישראל בארץ ישראל. וכדברי רש"י שם:

"ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו".

והשניה: פקפוק על עצם היות עם ישראל העם הנבחר, עם ה'. וכך נראית כוונת התרגום שם:

"בדאמרין להון אם עמיה דה' אלין ואיכדין מארע בית שכינתיה גלו".

(באמור להם אם עם ה' אלה איך מארץ בית שכינתו גלו?)

[בדרך זו הלכה הנצרות שטענה לביטול בחירת ישראל והוכיחה את טענתה מאורך וקושי הגלות].

שתי דרכים אם כן לפנינו בחילול ה' ואפשר ששתיהן כאחת כלולת בכוונת הפסוק
 "עם ה' אלה ומארצו יצאו".

מכאן ניתן ללמוד גם את היפוכו של דבר, קידוש ה', שנעשה אף הוא בשתי דרכים, האחת – דרך הוכחת יכולתו, גבורתו ורוממותו של ה', והשניה – דרך חייו של עם סגולתו, ישראל, שקידוש ה' טבוע בעצם יצירתם "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו"⁴. שתי דרכים אלו משלימות זו את זו. הראשונה עוצמתה החיצונית רבה לאין שיעור וכוחה יפה בפרסום מהיר, אולם השניה מחנכת בדרך איטית וארוכה את האנושות כולה בדרך של הכרה פנימית על יכולתו של האדם להגיע למדרגה עליונה של שלמות ודבקות בה⁵.

על מנת שיוכל קידוש שמו של הקב"ה להגיע למילואו יש צורך בשילובן ומיזוגן של שתי הדרכים, על ידי גילוי היכולת האלוקית באמצעות חייו של עם קדוש.

התאחדות זו מתקיימת בשלמותה בישיבת עם ישראל, עם ה', בארצו, ארץ הקודש. ישיבה זו במילואה, יש בה נצחונות צבאיים ניסיים⁶ על יושבי הארץ ועמי האזור, הנהגה אלוקית נבואית של ישראל, מקדש בנוי על מכונן, עבודת ה' בכל מובניה הפרטיים והלאומיים ומתוך כך הקרנת אורה של האמונה על אומות העולם, כנבואת ישעיהו:

והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו"⁷.

אברהם וראשית האומה

כבר בראשית יצירתה של האומה, בתחילת דרכו של אביה אברהם מתגלה יעודה: קידוש שם שמים בעולם, וכן מתברר עומק נוסף ביחס בין תפקידה זה לארץ ישראל.

4. ישעיהו מג, כא

5. דרך ישראל והתורה הופצו בעולם האמונה באל אחד וערכי צדק ומוסר.

6. כפי שמוצאים אנו בהבטחה לשלוח את הצרעה ובמלחמותיו של יהושע ולאחר מכן במשך כל זמן ישיבת ישראל בארצו היו נצחונות עם סיוע אלוקי גדול החל מגדעון וברק והמשך בשאל יהונתן ודוד עד מלחמות החשמונאים.

7. ישעיהו ב, ג

ההתגלות האלוקית הראשונה לאברהם אבינו, עוסקת כל כולה בהליכה לארץ ישראל ובמשמעויותיה.

ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: ואברכה מברכך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחות האדמה⁸.

לאחר הציווי על ההליכה לארץ ישראל באות ההבטחות האלוקיות המחולקות כאן לשני פסוקים ונראה, על פי דרכנו, ששתי בחינות לפנינו.

הראשונה, המקבילה לדרך קידוש ה' על ידי גילוי יכולתו בהנהגתם והצלחתם של ישראל, מתגלה כאן בברכות שבפסוק הראשון, "ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך" והחותם הכולל "והיה ברכה".

והשנייה, המקבילה לקידוש ה' על ידי ישראל באורחות חייו הלאומיות והפרטיות והשפעתן על האומות, מתפרטת אצלנו בפסוק השני: "ואברכה מברכך ומקללך אאר" שעניינו חיזוק התומכים והמכירים בייחודם של אברהם וצאצאיו מחד, והחלשת המתנגדים מאידך.

"ונברכו בך כל משפחות האדמה" משמעו שכל אומות העולם יבינו את תלותן בישראל, הן במובן הגשמי כמבואר במדרש רבה "ונברכו בך – הגשמים בזכותך הטללים בזכותך"⁹, והן במובנים הרוחניים בהכרת הגויים כי ההדרכה הרוחנית הנכונה לתיקון העולם והאנושות ניתנה על ידי הקב"ה ומצויה בידי ישראל. וכן מצינו בתנחומא "ונברכו בך שיהיו אומרים מי שברך את אברהם יברכך ואומר "ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו"¹⁰ 11

אברהם המגיע לארץ ישראל אכן מתחיל בתפקידו, הקריאה בשם ה'

"ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'"¹²

8. בראשית יב, א-ג

9. מדרש רבה לט

10. ירמיהו ד, ב

11. תנחומא הוא בתו"ש פא, ובספורנו בראשית כה, יד איתא "ונברכו בך וגו' כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם"

12. בראשית יב, ח

בפרושה של קריאה זו נחלקו חכמים במדרש רבה:

"ויקרא בשם ה' – מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה, דבר אחר ויקרא התחיל מגייר גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה"¹³.

שני פירושים אלו מלמדים על הליכתו של אברהם בשתי המערכות של קידוש ה', האחת מקריא שמו של הקב"ה ומגלה את מציאותו והנהגתו לבריות, והשניה מגייר גרים ומתחיל ליצור קיבוץ אנושי החי את חייו מתוך אמונה.

פעולותיו אלו של אברהם מתרחשות רק כאשר הוא מצוי בארץ ישראל, היא ארץ השראת השכינה ונחלת ה' ובה ניתן לקרוא בשם ה' באופן בלתי אמצעי ולפרסם לבאי עולם את אלהותו. אמנם קריאה זו מודרכת¹⁴ על ידי עתידה של הארץ כמקומו הנצחי של העם שיצא מחלציו, בה יחיה ויגיע לפיסגת שלמותו בבניית מקדש ה'.

המדרש המפרש את הקריאה בשם ה' כהתחלת גיור גרים, אינו חולק בהכרח על המדרש המפורסם הרואה ב"נפש אשר עשו בחרן" את הגרים שגיירו אברהם ושרה בחוץ לארץ¹⁵. רק בארץ ישראל יכולה פעולת הגיור להקרא בשמה "ויקרא בשם ה'", ורק במקום השראת השכינה יכול להתחיל תהליך בנייתו של העם שדרכו יתקדש שם שמים.

יעקב אבינו

שלב משמעותי נוסף בבניית עם ה' בארצו מתברר דווקא ביציאתו של יעקב לחרן, כאשר הוא זוכה בחלומו להתגלות אלוקית:

"והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בכך כל משפחות האדמה ובזרעך"¹⁶

13. מדרש רבה לט

14. עיין רש"י ומדרשים הקושרים את תחנותיו של אברהם בארץ עם ארועים עתידיים בחיי העם וכן את נסיעתו הנגבה כחיפוש ירושלים ומקום המקדש.

15. עיין רש"י והוא מדרש המופיע בכמה מקומות

16. בראשית כח, יג-יד

שוב מתגלה לעינינו הקשר בין היכולת של בני אברהם יצחק ויעקב למלא את תפקידם העולמי לבין חייהם בארץ ישראל, כאשר השלב הקודם והמוכרח לקיום "ונברכו כך כל משפחות האדמה" והשגת היעוד של קידוש שם שמים בעולם, הוא נתינת הארץ לישראל וריבויים עליה "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה... והיה זרעך כעפר הארץ".

הגמרא במסכת חולין דורשת את הביטוי "הארץ אשר אתה שוכב עליה":

א"ר יצחק מלמד שקפלה הקב"ה לכל ארץ ישראל והניחה תחת יעקב אבינו שתהא נוחה ליכבש לבניו¹⁷.

נראה שקיפולה של הארץ תחת יעקב בא ללמדנו שתי נקודות:

האחת: ההכרה כי ארץ ישראל שבמרכזה בית אלהים קשורה כולה לחיבור שמים וארץ, היא עצמה מסייעת לכיבוש הנוח המבטא, בעצם נוחותו, את הטבעיות של שייכות בני יעקב לארץ ה'.

השניה: על מנת שיוכל זרעו של יעקב להגשים את יעודו צריך הוא לחיות חיים שלמים במלא ריבוי אוכלוסיו – "והיה זרעך כעפר הארץ", ובכל¹⁸ מרחבי ארצו – "ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה".

חטא המרגלים

בהגיע הרגע בו היתה ההבטחה הגדולה אמורה להתממש, הוחמצה השעה. המרגלים שנשלחו על ידי משה לתור את הארץ שבו אל העם ובפיהם הקטרוג על הקושי להצליח בכיבושה של הארץ. העם בשמעו את הדבה הרעה פנה אל משה ואהרן בדברים קשים כמתואר בתחילת ספר דברים:

*"ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמרי להשמידנו: אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדולות ובצורות בשמים וגם בני ענקים ראינו שם"*¹⁹

17. חולין צא:

18. וכהדגשת הגמ' "קפלה הקב"ה לכל ארץ ישראל"

19. דברים א, כו

חששו של העם בדבר חוסר היכולת לנצח את עמי הארץ מבטא ביסודו כפירה ביכולתו של הקב"ה כפי שדרשו חז"ל את דברי המרגלים:

"לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו – א"ר חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, כי חזק הוא ממנו"²⁰... כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם"²¹.

כפירה זו ביכולת הובילה אותם בסופו של דבר למסקנה נוספת, נוראה לא פחות – "בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים", כפירה בבחירתם של ישראל.

כנגד שתי הבחינות שבהן מתקדש שם שמים, גבורת ה' וקדושת ישראל העמידו המרגלים וסיעתם את שתי הכפירות, שהעמידו כביכול בספק את כל התועלת שבהכנסתם לארץ ואולי אף בעצם קיומם כעם"²².

אף בנסיון שכנועם של ישראל על ידי משה הוא מדבר על שתי הבחינות. הוכחת היכולת באה באמירה "ה' אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם"²³ והוכחת חיבתם, אהבת ובחירתם באה באמירה "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד בואכם עד המקום הזה"²⁴.

שילובן של שתי הבחינות בא לידי ביטוי גם בתפילתו של משה על העם, בה הוא טוען כלפי הקב"ה כי דוקא תוקפה של האהבה שהתגלתה בהנהגת העם במדבר אינה מאפשרת את הפגיעה בו כיון שפגיעה זו תביא את הגוים המתבוננים למסקנה כי "מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר"²⁵.

יש להעיר כי בחטא העגל טענתו של משה הייתה שהרואים יבוא למסקנה על אי-בחירתם של ישראל "למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים

20. יתכן כי כך ניתן גם לדרוש את הפסוק בדברים "עם גדול ורם ממנו"

21. טוטה לה.

22. כדברי הקב"ה "עד אנה ינאצני העם הזה... אכנו בדבר ואורישנו"

23. דברים א, ל

24. דברים א, לא

25. במדבר יד, טז

ולכלותם מעל פני האדמה²⁶ נראה לפרש כי השינוי בטענות נובע מסדר הזמנים. חטא העגל ארע בתחילת דרכם של ישראל לפני שהספיקו לשהות במדבר זמן רב שבו יוכח הקשר העמוק בינם לבין הקב"ה, מה שאין כן בחטא המרגלים].

הגאולה וקידוש השם

בהיפוך מגלותם, גאולתם של ישראל היא הגורמת את קידוש ה' בכל מילואו (כמו שהתבאר באריכות לעיל). יחזקאל בנבואתו עוסק אף בהבטחת הגאולה:

"לכן אמר לבית ישראל כה אמר אדני-י אלהי-ם לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם: וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני ה' נאם ה' אלהי-ם בהקדשי בכם לעיניהם"²⁷

קידוש שם ה' המחולל יעשה לעיני הגוים דווקא באמצעות ישראל, "בהקדשי בכם לעיניהם". רק כך תוכלנה להתקן שתי הבחינות שבחילול ה'.

אף סידרה של הגאולה מורה על דרכה ויעודה:

ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מברשכם ונתתי לכם לב בשר: ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם והייתם לי לעם ואני אהיה לכם לאלהי-ם"²⁸

שני שלבים לפנינו המתאימים אף הם לבחינות האמורות.

26. שמות לב, יב

27. יחזקאל לו, כב-כג

28. יחזקאל לו, כד-כט

שלב ראשון בגאולה הוא גילוי יכולתו של הקב"ה בהבאתנו אל הארץ לעיני כל העמים בפלא הגדול של קיבוץ גלויות, הפרחת הארץ וחידוש שלטוננו הממלכתי על הארץ²⁹ על כל משמעויותיו³⁰.

שלב שני בגאולה הוא רוח התשובה והטהרה שתעבור על העם ותהפכה שוב לנושא שם ה' בעולם בכל עומק מילואו.

סיכומם וחיבורם של שני השלבים מופיע בהמשך הדברים:

"וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהי-ם".

נקמה

חלק מרכזי במחיקת תילול ה' של הגלות הוא הנקמה באויבי ישראל שהם בעצם אויבי ה'. הפסוק האחרון של שירת האזינו החותם את תיאורה של הגאולה העתידה עוסק בנקמה.

"הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו"³¹

ובפירוש רבי יוסף בכור שור כתב:

"הרנינו גוים עמו – שישבחו הגוים את עמו של הקב"ה ויאמרו אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלהיו, שכך יש להם אחרית טוב וכן הקב"ה נפרע מצריהם".

קידוש השם שעתיד להיות בזמן הגאולה תלוי הן באחרית הטובה והן בנקמה שגם לה שני פנים כפי שנראה מהכפילות בפסוק. ואפשר שלפי דרכנו יתבאר: "דם עבדיו יקום" – על הפגיעה בישראל עם קדושו, "ונקם ישיב לצריו" – על הפגיעה בשם שמים.

"וכפר אדמתו עמו" – שלמותה של הגאולה תושג בכפרה על הארץ והעם³² ושוכם להתאחד מחדש.

29. אפשר שזוהי הכוונה באומרו והבאתי אתכם אל אדמתכם.

30. מהן סייעתא דשמיא להצלחות גדולות הן במישור הצבאי והן במישור הכלכלי שכל רואיהם יכירו כי קורא הדורות פעל ועשה זאת.

31. דברים לב, מג

32. עיין אונקלוס